

Tidigare artiklar

1. Sveriges största kollektiva massutvandring
2. Erik Janssons uppväxt och första predikningar
3. "Vetemjöls-Jesus" i Hälsingland
4. Profet och sektbildare
5. Jagad, förföljd och misshandlad

Kommande artiklar

7. Emigrationen till Nordamerika
8. Resan över Atlanten
9. Bishop Hill – den svenska kolonin på prärien
10. Mordet på Erik Jansson, guldrusch, krig och kolonins upplösning
11. Erik Janssons ättlingar i USA
12. USA-ättlingar till erikjansare från Torstuna och Österunda

Erik Jansson 1808-1850

Uppväxten 1808-1829

Predikanten 1830-42

Profeten 1843-44

Sektledaren 1844-45

Kolonibyggnaren 1846-1850

6. Erikjansarna i Torstuna och Österunda

I förra artikeln beskrev vi hur motståndet mot Erik Jansson och hans lära växte i Hälsingland men också i andra landsändar. Inte minst bidrog tidningars utförliga och dramatiska skildringar av hans framfart att skapa en landsomfattande storm av ovilja. Jansson hotades, jagades och misshandlades. Han ställdes flera gånger inför rätta och dömdes till fängelse. Jansson började nu fundera på möjligheten att emigrera till Nordamerika för att där grunda en koloni som fristad för sin religiösa sekt.

Men vad hände samtidigt i Janssons tidigare hemsocknar Torstuna och Österunda? I den här artikeln berättar vi om erikjansarnas aktiviteter i bygden samt hur de behandlades av kyrkoråd och sockenstämmor, prästerna, lokalbefolkningen och länsman Ekblom.

På en sockenstämma den 5 april 1844 berättade den vikarierande komministern *Carl Christian Estenberg*, som efterträtt Risberg, att han på pastorexpeditionen antastats av påträngande erikjansare. För att "hämma slikt övervåld" dömdes männen att dagligen under en tid visa upp sig på pastorexpeditionen.

Erikjansarnas aktiviteter

Klockargården

Under åren 1843-46 kom Klockargården i Österunda socken att bli ett slags centrum för bygdens erikjansare. Eriks far, *Jan Mattson* köpte gården redan 1828, men flyttade dit först tio år senare med familj och tjänstefolk. Jan Mattson dog 1843. Ett år senare såldes gården till hälsingebonden *Olof Jonsson*, som blev erikjansarnas ledare i Österunda sedan Erik Jansson själv flyttat till Forsa i Hälsingland.

Det är oklart om Jan Mattson hade anslutit sig till sonens sekt, men alla övriga familjemedlemmar var ivriga anhängare, som mangrant följde med till Nordamerika.

Nattvardsgång och bokbål

I Klockargården höll erikjansarna andaktsmöten med nattvardsgång. Olof Jonsson och ytterligare några erikjansare åtalades den 10 maj 1844 för detta samt för att de "försummat gudstjänst andra bönedagen i år och alltid försmädat kyrka, präster och gudstjänst samt övergivit den Lutherska trosläran, som de försmäda och förakta". Den 28 juni 1845 ställdes Olof Jonsson inför kyrkorådet och varnades för att han hållit enskilda sammankomster i sitt hem (se faktaruta).

Erikjansare i Torstuna och Österunda anklagades också för andra brott mot konventikelplakatet (se faktaruta). Under ett bokbål i Torstuna lär Per Andersson från Härled ha ropat "Vi ska bränna prästernas ben!" Av kyrkorådets protokoll framgår att bokbål anordnades också i Österunda. Den 22-åriga pigan Ulrica Andersdotter i Domta medgav att hon kastat två uppbyggelseböcker, Arndts *Paradis lustgård* och Hammaréns *Vägvisare till det eviga livet*, i bakugnen hos husbondfolket där en brasa flammade. Även den 20-åriga pigan Lovisa Andersdotter anklagades för att ha bränt andaktsböcker i Bångsbro. I kyrkoböckerna finns anteckningar som berättar att Domtabonden Anders Pehrssons barn Erik Petter 15 år, Stina Lovisa 13 år och Anna Brita 10 år "rivit sönder Luthers katekes".

"Dålig frögd"

I kyrkböckerna antecknades hur församlingens medlemmar skötte sig. I en särskild kolumn bokfördes deras så kallade "frögd" eller "fröjd" (se faktaruta). Godtycket i omdömet, särskilt kritiska anmärkningar, var givetvis en källa till makt för prästerna, som passade på att beskriva erikjansarna både som kriminella och till och med "svagsinta" och "mindre vetande".

Ekbloms dilemma

Länsman Johan Ekblom gick fram med en viss försiktighet mot erikjansarna. För det klandrades han av komminister *Nils Abraham Arenander*, som strängt ville tillämpa lagen mot dem. Ekblom var förmodligen därför tvungen att göra fler ingripanden mot erikjansarna än vad han egentligen själv ville eller ansåg vara nödvändiga.

Arenander tillträdde under hösten 1844 som Österunda socknens ordinarie komminister, en befattning han hade till 1851. Han kom alltså till socknen under den tid då erikjansarna var som mest aktiva och uppfattade det som sin plikt, som präst och som ordförande i sockennämnden, att försvara kyrkans sak i kampen mot profeten Jansson och hans anhängare.

Växande opinion mot erikjansarna

"Åt Hälsingland med hälsingarna!"

Var än Erik Jansson drog fram skapade han dramatiska händelser som orsakade starka spänningar mellan människor. Genom hans verksamhet uppkom svåra slitningar mellan medlemmar i samma familj och mellan släktingar och vänner. Hatet och oviljan mot ledaren var på sina håll så stor att man talade om att handgripligen

driva "hälsingarna" ur socknen. Erik Jansson var nu inte längre Torstuna- eller Österundabo i lokalbefolkningens ögon. Enligt klassiskt mönster där "det onda" alltid kommer från "den andra", hade han blivit "hälsing".

Tumultet i Domta

Den 12 maj 1845 samlades erikjansare hos bonden Anders Persson i Domta för att hålla gudstjänst och ta nattvarden – alltså begå de allvarligaste brotten mot konventikelplakatet. Redan innan mötet börjat stördes det av en stor folkhop som kommit från Österunda, Torstuna och Nysätra. Bland dem fanns Anders Andersson, kyrkvärden från Bångsbo, som var förbittrad över att erikjansarna omvänt hans fyra döttrar. För att skydda sig mot folkmobben låste erikjansarna husets ytterdörr, men någon i den uppretade folkhoppen lyckades lyfta av ett fönster där man tog sig in och började misshandla både manliga och kvinnliga mötesdeltagare. Ett vilt slagsmål uppstod och den outröttlige länsmannen Johan Ekblom fick än en gång ingripa.

Belöning för gripandet av "religionsvrängaren"

Efter Erik Janssons flykt från Hälsingland hösten 1845 satte sockenstämman i Österunda ett pris för hans gripande: "Utfäster församlingen en belöning av 10 riksdaler banco, som ska tilldelas den, som griper Erik Jansson, den efterlyste religionsvrängaren från Forsa i Hälsingland". Sockenstämman beslöt dessutom att "var och en som upplåter rum åt erikjansare ska böta 6 riksdaler och 32 shilling", cirka 350 kronor i dagens penningvärde och "att envar som besöker deras möten ska böta 3 riksdaler", ca 150 kronor idag.

Arenanders hemfridsbrott

I den spända atmosfär som nu rådde i bygden gjorde sig Arenander tillsammans med några ortsbor skyldig till hemfridsbrott, när de en natt trängde sig in i Klockargården för att gripa den efterlyste Erik Jansson, som de trodde fanns där. I själva verket höll Jansson sig gömd hos meningsfränder i Torstuna. Under en dryg månad gömde han sig först under en lagård och sedan på en vind. Bara hans fru och Klockargårdens piga, Maria Schön, visste var han fanns och såg till att han fick mat. Pigan Maria anmälde senare Arenander för intrånget.

I nästa artikel

Erik Janssons ställning blev alltmer ohållbar. Han jagades inte bara i Hälsingland, till och med i sina hemsocknar i Torstuna och Österunda var han efterlyst. Nu satsar han allt på att emigrera till Nordamerika med sin familj och sina drygt 1 300 sektmedlemmar. Men hur genomför man ett så stort projekt?

Håkan Wall

Tecken med blankslag.

Serietext:	488	mindre grad
Ingresstext:	790	större grad
Brödtext:	6 019	normal grad
Faktarutor:	2 748	mindre grad
Bildtexter:	133	mindre grad
Totalt:	10 178	

/1 bild med bildtext och 3 faktarutor på följande sidor/

Klockargården i Österunda blev erikjansarnas centrum. Här höll de andaktsmöten med nattvardsgång och utbildade sina egna predikanter.

Erikjansarnas predikanter

Flera av erikjansarna uppträdde som predikanter på möten ute i byarna. Förutom den 27 årige Olof Jonsson, som enligt komminister Arenander var "läseriets föreståndare", predikade även den 20 årige drängen Jan Eric Olsson i Klockargården. 26-årige Petter Andersson i Hässelsta, Mellanbo, var sektens "klockare". Den 28 juni 1845 ställdes Olof Jonsson inför kyrkorådet och varnades för att han hållit enskilda sammankomster i sitt hem. Inför kyrkorådet fick han svara på en del enklare trosfrågor. Jonsson stod svarslös på de flesta frågorna. Därefter ställdes samma frågor till kyrkorådets ledamöter, "vilka nöjaktigt besvarade dem och därmed ådagalade att de äro bättre hemma i sin kristendom än Olof Jonsson, som allvarligt förmanades att i kristendomen förkovra sig innan han ger sig ut för lärare och kallar sig profet."

"Svärmarnas lära"

På anmodan av fältprosten Nordien lämnade komminister Arenander in en redogörelse för erikjansarnas verksamhet i Österunda. Här är några av hans kritiska anklagelser.

"De förkasta den lutherska tron och gudstjänsten, jämte präst och kyrka samt allt i bibeln som strider mot deras åskådning och de döma alla oliktankande till helvetet.

De går aldrig i kyrkan, som de kallar en stenhög. En erikjansare misshandlade sin hustru efter att hon gått till kyrkans gudstjänst.

Den nya läran talar om dess anhängares syndfrihet, deras nåd hos Gud, genom en blind tro på Guds redskap, Erik Jansson.

Man driver den satsen att barn ej bör lyda sina föräldrar i anledning av Jesu ord: "Den som älskar fader och moder mer än mig, är icke mig värdig".

Arenander avslutar sin rapport så här: Jag har såväl i kyrkan som i mitt hus överfallits med näsvisheter. Jag har att tacka Gud för en stark arm som kunnat avvisa dem från mina portar".

Vilket rykte har du?

Ordet "frägd" eller "frejd" kommer från fornsvenskans *fræghp*, "rykte", "anseende" eller "ära". Under 1700-talet lagstiftades att personer med dålig *frögd* inte fick användas som vittnen vid rättegångar. 1918 avskaffades det juridiska begreppet frögd, "förlust av medborgerligt förtroende". Att erikjansarna inte fick särskilt goda frägd-omdömen framgår tydligt av de här exemplen ur kyrkböckerna:

Mindre vetande. Dålig frägd.

Svagsint. Dålig frägd

Vanartig. Rivit sönder katekesen.

Dålig frägd. Rymt från föräldrarna.

Dömd för oljud i kyrkan. Dålig frägd.

Smädar kyrkan. Stulit mjöl vid Quarnbold,
kan bevisas, men ej lagförd.

Smädar lutherska läran. Dålig frägd.

Smädar kyrkan och prästerskapet.

Bokbrännare. Dålig frägd.

Predikant. Dålig frägd.

Flera gånger arresterad för lagbrott.

Avsagt sig vår religion. Dålig frägd.

Bekänner sig till erikjansarna. Dålig frägd.

Predikant, av sagt sig lutherska läran,
smädar kyrkan och prästerskapet, till arbete otjänlig.